

LBRIS

We know
books

POSTMODERNISMUL

Jean-François Lyotard și Gianni Vattimo

Teresa Oñate și Brais G. Arribas

LITERA
București

CUPRINS

Introducere. Postmodernismul în filosofie	7
Jean-François Lyotard. Poststructuralismul diferențial	17
Profil: viața și opera	17
<i>Anti-Oedip</i>	21
Derive și contexte	26
<i>Deconstrucția eului și a dorinței</i>	41
Postmodernismul și sfârșitul marilor narațiuni	42
<i>Pariul pe știință</i>	46
<i>Postmodernismul, subiect de discuție</i>	48
<i>Examinând istoria. Apusul metanarațiunilor</i>	50
<i>Contestarea marilor narațiuni</i>	53
În chestiunea diferenței	54
<i>Diferendul</i>	59
Interesul pentru estetică	60
Influența kantiană: estetica sublimului	63
Gianni Vattimo. Ontologia hermeneutică a gândirii slabe	67
Preambul	67
Influența măștrilor gândirii	71
<i>Hermeneutica în ipostaza de ontologie a existenței limbajului</i>	80
<i>Ce învață Vattimo de la Nietzsche?</i>	92
<i>Ce învață Vattimo de la Heidegger?</i>	102
Gândirea slabă în postmodernism	104

<i>Dislocarea metafizicii</i>	108
<i>Către o emancipare estetic-tehnologică</i>	116
<i>Gândirea slabă, gândirea celor slabi</i>	120
Încă postmoderniști?	123
<i>Opere principale</i>	129
<i>Cronologie</i>	133
<i>Indice de nume</i>	141

Introducere.

Postmodernismul în filosofie

Ca să ne limităm doar la cadrul specific al filosofiei, fără a lua în considerare declinările postmodernismului în literatură, arhitectură, istorie, antropologie, drept, științe politice și, în general, în toate științele sociale și fără a considera postmodernismul o epocă politico-economică de consolidare globală a capitalismului (cu diferitele sale momente de actualitate, precum cel din mai 1968, căderea Zidului Berlinului în 1989, războaiele din Golf în Irak și Iran și așa mai departe, pe care le amintim în *Cronologie*), ne aflăm deja în fața unei panorame surprinzătoare.

În anii '40-'50, Heidegger, aflat în a doua perioadă a gândirii sale (după „punctul de cotitură“ de la mijlocul anilor '30), devine un pionier datorită unor lucrări precum *Über den Humanismus* [*Scrisoare despre umanism*] și *Identität und Differenz* [*Identitate și diferență*]; ulterior publică în 1961 două volume despre Nietzsche și dă astfel startul criticii filosofice postmoderne asupra modernității raționaliste, asupra burgheziei și capitalismului (ca modificare și delimitare a violenței unei

modernității fără măsură). Foarte repede opera sa ajunge la apogeu. De fapt, parcursul început de Heidegger în prima perioadă a gândirii sale, în 1927, cu *Ființă și timp*, se fixează acum asupra spațiului (temporal) al limbajului ființei cu lucrarea de la conferința *Timp și Ființă* (1962). În aceiași ani, mai exact, în 1960, Hans-Georg Gadamer publică *Adevăr și metodă*, unde este ilustrat și consacrat curentul hermeneutic drept critică a Iluminismului. În 1966 apare volumul *Cuvintele și lucrurile* de Michel Foucault, care inițiază curentul postmodern al poststructuralismului. Iar cam în aceeași perioadă, în 1967, Jacques Derrida publică *Despre gramatologie și L'écriture et la Différence* [*Scritura și diferența*], cu care dă startul „deconstructivismului”. Acestor lucrări li se adaugă cele precum *Diferență și repetiție* (1968) de Gilles Deleuze; *A supraveghea și a pedepsi* (1975) de Foucault; *Mii de platouri* (1980) de Deleuze și Félix Guattari; *Empire* (2000) de Antonio Negri și Michael Hardt și o serie nesfârșită de cărți, conferințe, articole și autori a căror activitate teoretică și critică, pe cât de originală, pe atât de riguroasă, poate fi inclusă în trei curente deja menționate: hermeneutică, poststructuralism și deconstructivism (fără să uităm diferențele lor apropiate de alte curente teoretice de mare anvergură, precum „neopragmatismul” american sau „feminismul diferenței”).

Acestea sunt câteva dintre curentele care, timp de mai bine de jumătate de secol (din a doua jumătate a secolului XX până în zilele noastre), animă o panoramă filosofică vivace, foarte dinamică și originală. Este o perioadă filosofică bogată care se menține în tensiune datorită contribuției lui Jean-François Lyotard și a lui Gianni Vattimo. Astfel, postmodernismul în filosofie devine o adevărată Epocă de aur, comparabilă doar cu vârfurile atinse de Idealismul german, de Baroc, de Renaștere, de Evul Mediu și de filosofia greacă. Roadele acestor epoci

anterioare sunt acum citite de filosofii postmoderni într-o altă cheie, acordând atenție lucrurilor nespuse și necugetate, considerând mai ales ceea ce a fost insuficient asimilat sau redus la tăcere în toate operele de artă vechi, care au ajuns în vremurile noastre sub forma unei transiteri a unor ecouri sub forma unor urme, și a căror diferență ne definește și ne dă prilejul să discutăm despre natura peremptorie a prezentului hegemonic: ne permite să-l schimbăm, să-l ironizăm, să-l răstălmăcim. Astfel s-a născut „filosofia postmodernă a diferenței și alterității”, cum o denumesc însuși Lyotard după ce a publicat *Condiția postmodernă* (1979) și *La postmodernité expliquée aux enfants* (1986), filosofie care ajunge la apogeu cu ajutorul mediatizării prin *Aventurile diferenței*, *Sfârșitul modernității* și *Gândirea slabă* de Gianni Vattimo.

Hermeneuticii, deconstructivismului, poststructuralismului, neopragmatismului și feminismului diferenței li se adaugă mișcări sociale de mare amploare, precum pacifismul, ecologismul, stânga anticapitalistă, grupurile separatiste și curente antiglobalizare. Să nu uităm diferitele contribuții aduse prin intermediul serviciilor audiovizuale, virtuale și mediatice, care au avut un caracter atât estetic, cât și divulgativ și politic. Toate acestea prezintă geografia completă a practicilor gândirii critice postmoderne din zilele noastre.

Să ne concentrăm acum asupra întrebărilor și problematicilor cele mai caracteristice filosofiei postmoderniste, care apar ca o gândire existențialistă a Alterității sau Alterării, a Diferenței sau a Decalării, a Pluralității și a Plurificației. Din această perspectivă, toate curente menționate se opun fie fundamentalismului dogmatic al gândirii unice, fie relativismului individualist care îi multiplică la infinit pe indivizii descentralizați (individualiștii au pierdut, de fapt, legăturile *logosului* ca liant

al unei comunități politice și participative, sunt ca niște simple numere izolate, unde fiecare se consideră unic și ajunge să devină o altă imagine a Întregului), chiar și dualismului dialectic și dihotomic. Postmodernismul se zbate mereu pentru a participa activ la discursul despre binele comun, despre instituții, despre acte sociale, publice, educative, culturale, despre sănătate și despre cetățenie în general. Pe de altă parte, fundamentul împărtășit de toate aceste curente postmoderniste (deși fiecare în parte propune o abordare diferită a acestui fundament comun) constă în a pune în discuție la nivel critic următoarele aspecte:

1. Pozitivismul științific ca raționalitate hegemonică.
2. Pozitivismul istoric sau evoluționist al mitului progresului.
3. Subiectul (temelie-origine) care pretinde a fi autonom și necontextualizat.
4. Antropocentrismul și eurocentrismul colonialist.
5. Respingerea timpului liniar și a spațiului cantitativ extins, ca modele inadecvate (ontice) pentru conceperea (ontologică) a tărâmurilor vieții.
6. Critica asupra obiectificării care insinuează logica dominației și a exploatării, bazată pe supremația a ceea ce e identic și a forței (supremația omului alb asupra femeii și a oamenilor de culoare, a heterosexualului asupra homosexualului, a bogatului asupra săracului etc.).

Toate acestea, în detrimentul drepturilor de alteritate, pe care postmoderniștii le revendică nu doar pornind de la critică, ci propunând și o alternativă:

1. Pluralismul retorico-hermeneutic al tuturor celorlalte limbi raționale care au sens.

2. Alte ontologii ale temporalității și spațialității, nici liniare, nici extinse, nici bazate pe mișcare succesivă, ci pe sincronia și devenirea ființei care nu poate fi confundată cu entitatea.
3. Emanciparea a tot ceea ce este altfel: celelalte popoare și restul culturilor pământului, care includ fie lumea naturală și pe cea animală, agresată brutal, fie divinul și sacrul indisponibil, inutilizabil, uitat de societățile raționaliste moderne ale dominației; alteritate pe care gândirea postmodernă se pregătește să o elibereze, sau să o redenumască și să o reafirme. Aceasta anunță elaborarea altor teologii politice și alte filosofii ale istoriei. Dacă prin interpretarea teologico-politică și antropocentrică a Sfântului Augustin, pe urmele Sfântului Pavel, urmărind o anumită interpretare a lui Platon, începe marea metanarațiune a Istoriei Mântuirii Umanității, ulterior secularizată de Iluminism și înmânată (ea, mântuirea) științei, tehnicii, economiei etc., odată ce unei astfel de metanarațiuni i se răpește legitimitatea, odată „mort acest zeu fals“ (acela al teodiceei), ce sunt cu adevărat divinul și sacrul? Ce rol joacă în esența popoarelor și a culturilor? Ce limbaje comune și raționale le corespund? Și ce istoricitate politică ne lovește acum, dacă nu vrem și nici nu putem să ne regăsim în istoria violentă a mântuirii? Postmodernismul insistă asupra tuturor acestor întrebări de nenumărate ori, iar pentru a găsi un răspuns, reelaborează ontologia spațiului și timpului: reinterpretează trecutul și descoperă că este închis (interpretat o dată pentru totdeauna; de cine? de către învingători?), dar continuă să fie posibil: trecutul posibil care are viitorul în față. În acest fel apare noțiunea de „viitor anterior“ și se simte obiceiul violent (liniar) de a „depăși“ trecutul și de a-l lăsa în urmă

fără a-l moșteni selectiv. Gadamer numește toate aceste lucruri „Impietate“ și, împotriva acestei tendințe brutale de a „crede“ că viitorul se trage din prezent, pretinde că *pietas* este ca o ereditate juridico-istorică ce se bazează pe posibilitatea deschisă a trecutului, precum în cazul operei de artă care nu se epuizează în interpretările care sunt făcute.

4. Relevanța, în legături și conexiuni, a ceea ce este comun și participativ.

Prin urmare, postmodernismul eliberează și afirmă diferența și alteritatea tuturor popoarelor și culturilor de pe planetă - oameni și ființe vii (plante și animale); ființe divine și sacre (indisponibile, neexploatate); ființe aparținând dăruirii imanente a misterului -, împreună cu o atenție profundă pentru conexiunile acțiunii comunitare și lingvistice, chiar diferențiale, care conectează aceste diferențe. De asemenea, eliberează diferența timpului și, în consecință, posibilitățile trecuturilor.

Prin aceste patru puncte, postmodernismul filosofic își concentrează critica asupra neoliberalismului capitalist: necesitatea prioritara este aceea de a slăbi, a demonta și a arunca în aer sensul combinațiilor hegemonice în favoarea celor micropolitice și a tehnologiilor estetico-telematice, cu utilizări și efecte incontrollable.

Conceptele expuse până acum pot fi sintetizate drept *puncte de cotitură realizate de gândirea diferenței*. Astfel, *schimbarea lingvistică* comunicațională se opune oricărui „realism“ exclusiv și se bazează pe experiența diferitelor jocuri lingvistice imanente și divergente, insistând pe premisa că trăsătura de a fi (comunicabil) este ilustrată în limbaj sub multiple forme, conform contextelor și genurilor literare și potrivit practicilor discursive. Lyotard a insistat mult asupra acestui aspect și propune

un exemplu emblematic: ne cere să ne imaginăm o bandă desenată în care un căpitan se aruncă în afara tranșeelor, cu arma în repaus, strigând „Înainte!“, iar soldații încep să-l aplaude, zicând: „Bravo! Foarte bine!“ Nu încapе îndoială că au greșit în interpretarea limbajului, sau că se prefac că fac asta. Potrivit *schimbării ontologice*, limbajul nu este un instrument în mâinile oamenilor, ci spațiul intermediar de existență a diferențelor intersectat de limbajul însuși (*logos*: legătura-limită, care unește și separă, conexiune), diferențe conectate între ele de limbajul comun pe care îl vorbim și care ne vorbește; diferențe care ne pun în joc și ne pun în relație cu retransmiterea interpretativă a trecuturilor și cu recrearea viitorului mai viabil. *Logosul* binelui comun istoric și recreat în ceva nou, la care participăm fiecare dintre noi în mod diferit: bogăția comunitară a pluralității și identitatea convergentă a diferențelor, egale în fața legii. *Cotitura estetică* implică transformarea percepției noastre sincronice și trans-istorice asupra spațiului și timpului pentru că nu ne mai aflăm în timpul liniar și în spațiul „fizic“ extins. De asemenea, se referă din același motiv la supremația politică pe care o capătă noile tehnologii electronice, digitale și telematice, care transformă operele de artă tehnică într-un mod de a fi care permite o explorare și o experimentare a diferenței, orientată să elibereze multiplele interpretări și să se elibereze pe sine... de ce anume? Mai cu seamă de esența „metafizică“ a tehnicii ca depășire și cucerire dominatoare (sau salvatoare), mereu proiectată dincolo de orice limită. Aici, munca teoreticienilor descreșterii și eco-feminismului se remarcă prin anvergura sa socială și planetară. În cele din urmă, *progresul teologico-politic* pornește din Istoria Universală a Umanității (eurocentrică) și ajunge la un politeism (nici mitologic, nici antropocentric) al sacrului indisponibil plural, în care este recunoscut misterul

realității-posibilității deschise, gratuite și necalculabile, a culturilor cotidiene plurale. Filmele cinematografilei postmoderne oferă exemple frumoase, dintre care unele sunt alese de Gilles Deleuze în a doua carte care alcătuiește povestea lui despre cinema. Vorbim despre volumul *Imagine-timp*, continuarea primului volum dedicat cinematografilei moderne, *Imagine-mișcare*.

Astfel, în era comunicativă a globalizării își face loc posibilitatea concretă a diferenței, coerentă cu democrațiile egalitare și participative. *Cotitura ecologică* reunește toate punctele de cotitură anterioare în interiorul unui spațiu locuibil deschis celuilalt și diferenței, ambele elemente constitutive ale devenirii.

În mijlocul acestor schimbări, *rezistențe* și ample problematice, semnalate aici doar în mod schematic, prind cu siguranță contur niște vectori emblematici: poststructuralismul, după Lévi-Strauss, după Freud și Lacan, după Marx, îi moștenește pe toți, dar luând și instanța limbajului pentru a o fluidiza spre sens și spre potențialitățile sale; instanța dorinței din lipsă, pentru a o aduce la supraabundența (Bataille, Deleuze, de exemplu) unui inconștient eliberat de subiect; instanța criticii capitalismului, pentru a-l traduce pe Marx fără pozitivism, și așa mai departe. Toate acestea nu împiedică astfel de instanțe să prezinte o tendință topologică (arheologia, stratigrafia, arhivistica lui Foucault) deosebit de atentă la existența spațiului. Aceleași componente, concentrate în schimb pe critica detaliată a istoriei gândirii în Occident (și mai ales a raționalismului metafizicii, științei, tehnicii), contribuie la un interes profund pentru existența timpului și chiar pentru filosofia istoriei (care, fiindcă nu mai poate fi o teodicee a mântuirii secularizate, trebuie să se deschidă către alte forme de istoricism mai puțin violent în raport cu Diferența). Deconstrucția se adaugă și centralității

care este tocmai existența limbajului în cele trei curente, concentrându-se pe practicile de alterare ale scrierii.

Apogeul poststructuralismului în Franța și Statele Unite corespunde cu cel al hermeneuticii din Germania și Italia. Cu toate acestea, în Spania și în America Latină există o sensibilitate aparte pentru ambele mișcări și pentru percepția nucleelor lor creative, care ne permite să facem un salt spre filosofia unui alt spațiu-timp al limbajului istoric al existenței, filosofie care nu seamănă în niciun caz cu arbitrul despotic al modernității și premodernității. Postmodernismul se distinge, de fapt, prin aceea că nu judecă și nu disprețuiește: preferă să nu-i arate cu degetul pe vinovați și alege să reglementeze lucrurile prin metode mai complexe (dar eficiente), unde nu se poate impune forța care instrumentalizează rațiunea, dar unde își face loc puterea creatoare de posibilități a alterității și a diferențelor conectate (tot de diferență) la relațiile care sunt externe termenilor și nu sunt monopolizabile nici de părți, nici de întreguri, relații care aparțin lumilor elementare (insuficient de calitative) a simplei extensii, aceeași a obiectelor și subiectelor de consum. În toate domeniile, această filosofie pune în joc și în practică *gândirea* Diferenței, critica operativă fiecărui tip de violență care se impune și spectacolul posibilelor lumi care au mai multe sensuri și care sunt date aici, în planul complex al imanenței unei finitudini radicale comunitare, deschisă perceperii absenței și sensibilității pentru efemer, deschisă la stranietatea lucrului diferit și la combinatorica nedihotomică a corpurilor-miști cibernetice și tehnologice, așa cum sunt (și nu sunt) ale noastre.

Internetul și noile tehnologii (tehnobiologia și nanoneurologia micrologică) nu-i lasă indiferenți pe reprezentanții postmodernismului care fac din Estetica-Politică un laborator de idei în favoarea unei creativități cotidiene nemăsurate, conștienți